

Voortgang Europastrategie Provincie Utrecht BALANS 2016-2018 & ACTIVITEITEN 2018

INLEIDING

De Europese Unie is de vijfde bestuurslaag waar de provincie mee te maken heeft, naast gemeenten, waterschappen, andere provincies en het Rijk. Europese wetgeving heeft directe gevolgen voor de provincie. De provincie moet de Europese regelgeving naleven en implementeren. Om deze regelgeving uitvoerbaar en nuttig te houden, voert de provincie in verschillende verbanden (zoals IPO, HNP, Regio Randstad, Europese netwerken) lobby. Europa biedt ook kansen voor kennisuitwisseling, financiering en profilering. Om op al deze terreinen Europa optimaal te laten bijdragen aan de doelstellingen van de provincie is de [Europastrategie van de provincie Utrecht 2016-2019, "In verbinding in Europa!"](#) opgesteld. Daarin is gezocht naar de beste aansluiting tussen de provinciale opgaven en het Europees beleid. De Europastrategie is begin 2016 vastgesteld door de Provinciale Staten.

De strategie bevat zeven concernambities en zes inhoudelijke Utrechtse opgaven, waarbij sprake is van Europese kansen op het gebied van:

- Europees beleid en regelgeving (beleidsbeïnvloeding / lobby)
- kennisuitwisseling & netwerken
- profilering
- financieringskansen

De strategie beschrijft verder

- de manier waarop de provincie intern, binnen de regio en in Europa samenwerkt,
- de uitgangspunten die de provincie daarbij hanteert en
- de aansturing en de uitvoering.

In de Europastrategie is tevens vastgelegd (p.19) dat de voortgang jaarlijks aan Provinciale Staten gemeld wordt.

Deze rapportage biedt

- een overzicht van de activiteiten van de provincie Utrecht op het gebied van Europa in 2018 en
- de Balans 2016-2018 van de realisatie van de zeven concernambities van de Europastrategie van de Provincie Utrecht.

Het is een tussentijdse balans omdat de realisatietijd van de Europastrategie doorloopt tot en met 2019.

Evenals de [Europastrategie](#) van de provincie bevat deze voortgangsrapportage de Europa-gerelateerde activiteiten van de hele organisatie uitgevoerd onder aansturing van desbetreffende inhoudelijke portefeuillehouders. 'Europa' is immers geen doel of beleidsveld op zich, maar een aspect van veel verschillende beleidsopgaven van de provincie. De portefeuillehouder Europa en het Cluster Europa (BDO-BIN) vervullen daarbij een signalerende, faciliterende en coördinerende rol.

Leeswijzer:

Hoofdstuk 1: *Balans 2016-2018 van de zeven concernambities van de Europastrategie van de provincie Utrecht;*

Hoofdstuk 2: *Europa-activiteiten in 2018 per elk van de zes opgaven;*

Per onderwerp zijn de ambtelijke dossierhouders vermeld met hun domein en team. Indien geen naam is vermeld, betreft het een activiteit waar het Europa-cluster (BDO-BIN), het eerste aanspreekpunt voor is:

- *Joanne Swets, vertegenwoordiger / lobbyist in Brussel,*
- *Marieke Hekman - de Knecht & (tijdelijk) Marijke Bergink, adviseurs Europese fondsen en netwerken,*
- *Tomasz E. Jaroszek, beleidsadviseur / coördinator Europa.*

1. BALANS 2016-2018 VAN DE EUROPASTRATEGIE

De [Europastrategie van de provincie Utrecht 2016-2019](#) "In verbinding' in Europa!" kent zeven concernambities. Hieronder vindt u per ambitie een korte duiding van de stand van zaken van de realisatie ervan in de periode 2016 t/m 2018. Het gaat om een momentopname. De uitvoering loopt door en houdt eind 2018 niet op. Zo lopen Europese programma's bijvoorbeeld door tot 2020.

Per ambitie vindt u een korte samenvatting van de belangrijkste activiteiten. De nadere toelichting is te vinden in de Europarapportage van het desbetreffende jaar.

Ambitie 1: Samen met onze regionale partners, Regio Randstad, [Huis van de Nederlandse Provincies](#) en netwerken, bijdragen aan betere EU-regelgeving op het gebied van gezonde leefomgeving.

In de periode 2016 t/m 2018 hebben we samen met onze partners bijgedragen aan betere Europese regelgeving op het gebied van gezonde leefomgeving door de volgende activiteiten:

- Medewerking in Randstadverband en met het AIR-netwerk aan een lang lobbytraject voor [de nieuwe EU-Richtlijn voor Nationale Emissieplafonds](#). De Lidstaten, de Europese Commissie en het Europees Parlement hebben op 30 juni 2016 een akkoord gesloten over deze nieuwe richtlijn.
- Een informatiebijeenkomst om de regio te betrekken bij het [Partnerschap Luchtkwaliteit](#) in het kader van de [Europese Urban Agenda](#), waar de gemeente Utrecht aan deelneemt.
- Lobbygesprekken met Europarlementariërs Gerben-Jan Gerbrandy (D66) en Bas Eickhout (GL), beiden lid van de tijdelijke Commissie Emissies in de automobiellindustrie (EMIS), oftewel 'Commissie Dieselgate' in 2016.
- De brief van 5 juni 2016 namens het AIR-netwerk aan de Europese Commissie met het verzoek de aanbevelingen van de 'Commissie Dieselgate' van het Europees Parlement over te nemen en de impact van de verhoogde uitstoot door diesels op de luchtkwaliteit in de lidstaten te onderzoeken.
- Input voor het werkprogramma 2018 van de ENVE commissie van het Europees Comité van de Regio's en voor het advies van het Comité van de Regio's over een doeltreffend waterbeheersysteem: een benadering van innovatieve oplossingen (advies Loggen).
- Onze input in 2018 voor het advies van het Comité van de Regio's over het 8e Milieu Actie Programma (MAP), o.a. door inbreng op stakeholdersbijeenkomsten georganiseerd in Brussel en in Nederland. Daarnaast hebben wij het MAP onderwerp ook geagendeerd en besproken in de Bestuurlijke Advies Commissie Vergunningverlening Toezicht en Handhaving van het IPO en hebben we ervoor gepleit het Europese milieubeleid te agenderen als prioriteit bij het IPO in 2019.
- Een co-creatie workshop over luchtkwaliteit op de Permanente Vertegenwoordiging in Brussel in het kader van de evaluatie (*fitness check*) van de Europese richtlijn luchtkwaliteit. De resultaten zijn overhandigd aan de Europese Commissie die ze zal gebruiken in het kader van de fitness check (2018).
- Onze medewerking aan een IPO-reactie op de evaluatie (*fitness check*) van het Europese luchtbeleid (2018).
- Een gezamenlijke reactie met de Randstadprovincies op diverse consultaties van de Europese Commissie, o.a. over 'Toekomstig klimaat- en energiebeleid' en de evaluatie van het 7^e Milieu Actie Programma, de laatste ook samen met de Council of European Municipalities and Regions (CEMR).

Samen met onze partners hebben we op verschillende, hierboven genoemde manieren, bijdragen aan betere EU-regelgeving op het gebied van gezonde leefomgeving. Enerzijds hebben we gereageerd op evaluaties (*fitness checks*) en consultaties van de Europese Commissie op lopende programma's en wetgeving in een aflopende fase. Anderzijds hebben we bijgedragen aan de totstandkoming van toekomstig beleid dat nog in wording is, zoals het 8^e Milieu Actie Programma. Hiermee hebben we ons samen met onze partners ingezet in de verschillende fases van het beleidsvormingstraject voor een betere Europese regelgeving. Omdat het om lange termijn beleidsprocessen gaat, is het van belang dat wij ons blijven inzetten en daarbij gebruik maken van de aanwezige expertise, zowel intern in onze organisatie alsook bij onze partners.

Ambitie 2: Benutten van bestaande netwerken en actief aansluiting zoeken bij nieuwe netwerken die een bijdrage kunnen leveren aan onze provinciale doelstellingen.

In de periode 2016 t/m 2018 hebben we ons aangesloten bij het [Polis netwerk](#), het toonaangevende Europese kennisplatform voor steden en regionale samenwerkingsverbanden op het gebied van innovatie in verkeer en vervoer. Het netwerk geeft toegang tot belangrijke ontwikkelingen op het gebied van innovatief transport en mobiliteit en biedt een uitgelezen kans voor de promotie van de Utrechtse oplossingen voor Smart Mobility & Intelligente Transportsystemen.

Het [European Regions for Health Network \(RHN\)](#) van de Wereldgezondheidsorganisatie hebben we in 2018 verkend als een geschikt platform om Utrecht internationaal te positioneren als de living lab voor Healthy Urban Living. Eind 2018 zijn we als provincie aangesloten bij dit netwerk.

In 2018 zijn we een partnerorganisatie geworden van [Europa Nostra](#), een pan-Europese federatie van (niet-)gouvernementele en non-profitorganisaties uit 45 landen, die zich gezamenlijk inzetten voor het behoud van cultureel erfgoed.

Ter gelegenheid van het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Raad in 2016, hebben we samen met de Nederlandse leden van het [European Regions Research and Innovation Network \(ERRIN\)](#) een [netwerkbijeenkomst](#) georganiseerd op de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging in Brussel. De provincie Utrecht heeft tijdens deze bijeenkomst de [Matable](#) gepresenteerd, een tool om de duurzaamheidsscore bij gebiedsontwikkeling in kaart te brengen.

Samen met Europese regio's uit het AIR-netwerk en met de Nederlandse provincies in het IPO hebben we verschillende lobbybrieven opgesteld over het Europese luchtkwaliteitsbeleid.

We hebben ook kritisch gekeken naar de deelname aan Europese netwerken. Zo hebben we samen met onze Randstadpartners, na een evaluatie in 2017 besloten, het lidmaatschap van het netwerk PURPLE te beëindigen. Het *Peri-Urban Regions Platform* (PURPLE) Europe, werd in 2004 mede door Regio Randstad opgericht om de aandacht voor peri-urbane gebieden binnen EU-beleid te vergroten. Aanvankelijk was de lobby via PURPLE succesvol en is men erin geslaagd de term 'peri-urbaan' terug te laten komen in allerlei Europese beleidsteksten. Hiermee werd het initiële lobbydoel gerealiseerd.

In 2017 hebben we ook lidmaatschap verkend van de *European Cycle Federation* (ECF), en de European Network of Living Labs (ENoLL). In beide gevallen hebben de verkenningen niet geleid tot een provinciale deelname aan deze netwerken.

Daarnaast bevorderen we de samenwerking in de regio op het gebied van Europese financiering via het *Utrecht European Funding Network*. Het netwerk richt zich op afstemming, ervarings- en kennisuitwisseling en Europese profilering van de regio en heeft o.a. geleid tot:

- De basis voor de ontwikkeling van een project op het gebied van Healthy Urban Living (HUL) met als streven deze begin 2019 in te dienen voor een subsidieverzoek vanuit het Horizon 2020 programma (zie § 2.1.);
- afstemming over lobby ten aanzien van het nieuwe (9^e) Kaderprogramma voor Onderzoek en Innovatie 2021-2028 (het nieuwe Horizon Europe programma);
- de basis voor samenwerking in het project E-bussED (zie § 2.5.)
- letters of support voor Europese subsidieaanvragen van onze regionale partners.

Europese (thematische en regionale) netwerken zijn van meerwaarde op het moment dat we goed weten wat we willen halen en wat we kunnen brengen. De bundeling van kennis en informatie en uitwisseling over de grenzen heen biedt mogelijkheden om ons sterker en groter te profileren en het draagvlak voor onze Europese beleidsbeïnvloeding te vergroten en partners te vinden voor Europese projecten. Bovendien kan het efficiënt zijn om taken te verdelen en biedt het voordelen bij het ondernemen van gezamenlijke acties (zoals lobbybrieven schrijven en bijeenkomsten organiseren). Netwerken zijn continu in beweging qua ambities en samenstelling. Onze prioriteiten verschuiven ook. Het is daarom goed om het lidmaatschap van netwerken regelmatig tegen het licht te houden. We hebben dat ook regelmatig gedaan en als resultaat daarvan lid geworden van nieuwe netwerken (POLIS, Europa Nostra en de WHO European Regions for Health Network), en deelname aan andere beëindigd (PURPLE). Zo hebben we afgelopen jaren onze inzet bijgesteld op basis van onze ambities, belangen en verwachtingen.

Ambitie 3: Bijdragen aan verbetering van de samenwerking binnen het Huis van de Nederlandse Provincies en Regio Randstad.

Samenwerking in Randstadverband en binnen het Huis van de Nederlandse Provincies (HNP) is cruciaal voor ons om Europa optimaal te laten bijdragen aan onze opgaven. Zo versterken we als een kleine regio onze effectiviteit in Europa en vergroten efficiëntie door onderwerpen in de Regio Randstad en in het HNP te verdelen, kennis en ervaring te delen en samenwerken bij lobbyactiviteiten. Daarom hebben we de bestuurlijke bijdrage geleverd aan deze samenwerking als voorzitter van de Regio Randstad en als lid van het Dagelijks Bestuur van het HNP.

Onder voorzitterschap van gedeputeerde Pennarts is in 2016 de [Randstedelijke Europastrategie](#) opgesteld die het kader vormt voor [de samenwerking van de vier Randstadprovincies in Brussel](#).

Mede op initiatief van de Randstadprovincies en onder verantwoordelijkheid van gedeputeerde Pennarts als Randstadlid van het Dagelijks Bestuur van het Huis van de Nederlandse Provincies (HNP) is een "verbeteringstraject HNP-IPO-provinciehuizen" opgestart en in 2017 succesvol afgerond. De conclusies ervan zijn gevat in het nieuwe

“Plan van aanpak en implementatie Europastrategie” van de 12 provincies dat op 13 april 2017 op verzoek van het HNP-bestuur door het IPO-bestuur is vastgesteld. Daarin kiest het HNP-bestuur voor drie prioritaire Europese dossiers: Cohesiebeleid na 2020, Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) en Energie-unie. Naast de drie prioritaire dossiers zorgt het HNP voor signalering en monitoring van overige Europese onderwerpen en dossiers die van belang zijn voor de gezamenlijke provincies.

Momenteel loopt, wederom onder verantwoordelijkheid van gedeputeerde Pennarts, een ‘doorontwikkelingstraject’ in het HNP. Binnen dit traject wordt gekeken naar enkele toekomstscenario’s om inzicht te krijgen in de toekomstige rol van het HNP als organisatie. Op basis van het gekozen scenario’s zal gezocht worden naar een daarbij passende huisvesting. In maart 2019 zal het huidige HNP-bestuur een onderbouwd advies vaststellen over huisvesting, dienstverlening en verdeelsleutel voor het volgende HNP-bestuur.

In het kader van de Randstadsamenwerking zijn verschillende bijeenkomsten georganiseerd, zoals:

- de jaarlijkse Randstad-netwerkdiners tijdens de *European Week of Regions and Cities* (EWRC) met telkens ca. 100 bezoekers in Brussel:
  - in 2016 over [“Smart Region: A real life testing ground for sustainable economic growth”](#) met pitches van vijf [‘living labs’](#) zijn gepresenteerd, waaronder het Utrechtse project [“Concept Living”](#) waarin innovatieve oplossingen voor nul-op-de-meter-woningen worden getest en key-note sprekers Nicolaas Beets, [speciaal gezant van de Nederlandse overheid voor de Europese Agenda Stad](#) en dr. Tuija Hirvikoski, voorzitter van de [European Network of Living Labs \(ENoLL\)](#).
  - in 2017 een presentatie over de nieuwe editie van de Randstadmonitor door de auteur dr. Walter Manshanden van *NEO Observatory* en een bijdrage van Alison Hunter van de *Economic and Public Policy Consultancy* (EPPC), en
  - in 2018 met Tony Agotha als spreker, lid van het kabinet van de vicevoorzitter van de Europese Commissie Frans Timmermans.
- de bijeenkomsten in Flevoland (14 juni 2017) en Utrecht (21 september 2017) over de gevolgen van Brexit,
- het PS-forum over circulaire economie in Haarlem (13 april),
- de inspiratiebijeenkomst “Maak de cirkel rond” op de Dag van Europa (9 mei 2017) in Utrecht over de circulaire economie
- een PS-forum over luchtkwaliteit in Utrecht op 15 januari 2019 (in voorbereiding eind 2018).

Eind 2018 tot maart 2019 vindt er een ambtelijke evaluatie plaats van de Randstadsamenwerking gericht op de optimalisatie van de huidige samenwerking. De doelstelling van dit onderzoek is te komen tot een bredere kijk op de ervaringen met de Randstadsamenwerking en tot de mogelijkheden voor doorontwikkeling. De eindrapportage wordt in maart 2019 verwacht.

Last but not least hebben we in Randstadverband twee werkbezoeken aan Brussel voor de Provinciale Staten van de vier provincies georganiseerd in 2016 en 2018.

Met al deze gezamenlijke acties hebben we bijgedragen aan de intensivering en optimalisering van de samenwerking binnen het Huis van de Nederlandse Provincies en binnen de Randstadsamenwerking in Brussel. De samenwerking hebben we ervaren als nuttig en efficiënt. We dragen dan ook graag bij aan de optimalisatie van deze samenwerkingsverbanden.

Ambitie 4: Via netwerken provincie Utrecht op de kaart zetten als een experimenteerruimte (‘living lab’) voor Healthy Urban Living en energietransitie.

In de periode 2016 t/m 2018 hebben we op verschillende manieren gewerkt aan een internationaal profiel van de provincie Utrecht als experimenteerruimte (‘living lab’) voor [Healthy Urban Living](#) en energietransitie.

Al in 2015 hebben we samen met onze regionale partners, de gemeente Utrecht, de Economic Board Utrecht en kennisinstellingen, de Eurocommissaris voor regionaal beleid en steden Corine Crețu in Utrecht ontvangen. Op het programma stond een bezoek aan het Utrecht Science Park, de Utrecht Biofabrication Facility en de Dutch Game Garden.

Tijdens [het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Raad](#) in de eerste helft van 2016 hebben we vele internationale bijeenkomsten aangegrepen om het profiel van Utrecht in Europa als proeftuin (‘living lab’) voor *Healthy Urban Living* en energietransitie te versterken, bijvoorbeeld:

- Campus Party in Utrecht,
- Randstadevent tijdens de *European Week of Regions and Cities* in Brussel,
- de interparlementaire conferentie in de Ridderzaal (presentatie van Utrechtse energieprojecten),
- EU conferentie ‘Evidence based policy making for sustainable cities’,
- de Europese Conferentie van handhavers milieu & natuur in Utrecht,

- presentatie van *de Maptable*, een tool om de duurzaamheidsscore bij gebiedsontwikkeling in kaart te brengen, tijdens een netwerkbijeenkomst georganiseerd door de Nederlandse leden van het [European Regions Research and Innovation Network \(ERRIN\)](#) in Brussel.

Ook tijdens verschillende werkbezoeken aan Utrecht in deze periode hebben we onze provincie kunnen profileren op het gebied van *Healthy Urban Living* en energietransitie tegenover onder andere:

- de ambassadeurs bij de Europese Unie van alle 28 lidstaten,
- de voorzitter van het Comité van de Regio's, Markku Markkula,
- een delegatie van de kamer van koophandel van de regio *Pays de la Loire*,
- een brede delegatie van Franse gemeenten.

Het jaar 2017 stond in het teken van twee events die we met onze regionale partners hebben opgepakt om Utrecht op de kaart te zetten als een experimenteerruimte ('living lab') voor *Healthy Urban Living*:

- *International match-making event Healthy Urban Living* in Utrecht en
- Werkbezoek '*Utrecht Region*' aan Brussel.

Dat laatste werkbezoek aan Brussel is gebracht door het voltallig college van Gedeputeerde Staten van Utrecht samen met bestuurders van de gemeenten Utrecht en Amersfoort, de Hogeschool Utrecht, de Universiteit Utrecht, de Economic Board Utrecht, het Utrecht Science Park en het bedrijf Next Urban Mobility. Het doel van de reis was om Utrecht te profileren als [hét Europese living lab voor Healthy Urban Living](#): één van de meest competitieve en innovatieve regio's van Europa die met slimme oplossingen evenwicht houdt tussen groei en leefbaarheid. De Utrechtse delegatie heeft gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de Europese Commissie, het Europees Parlement, de Permanente Vertegenwoordiging van Nederland bij de EU en het Nederlandse lobby netwerk in Brussel (het Huis van de Nederlandse Provincies, Regio Randstad, VNG en Neth-ER, de vereniging van het Nederlandse kennisveld in Brussel). Het was voor het eerst dat een dermate brede bestuurlijke delegatie uit de regio Utrecht Brussel bezocht. Utrecht heeft zich in een breed 'multiple-helix' verband in Brussel gepresenteerd, wat zeer op prijs gesteld werd door de Europese Commissie, de Permanente Vertegenwoordiging en door andere partijen in Brussel, alsook door onze Utrechtse partners.

Samen met onze regionale partners (gemeenten en kennisinstellingen) hebben we een [Utrecht-promotievideo over Healthy Utrecht Living](#) laten maken. Deze video is veelvuldig gebruikt o.a. tijdens het internationale *Matchmaking and information event "Healthy Urban Living"*. Dit event werd op 9 en 10 november 2017 georganiseerd in de Jaarbeurs Utrecht en was primair gericht op "health" gerelateerde subsidiemogelijkheden in Horizon2020. De video is ook getoond tijdens het Utrechtse netwerkevent van 21 november 2017 in Brussel.

Bij verschillende gelegenheden hebben we voor profilering van Utrecht in Europa de brochure "[Smart Region: A real life testing ground for sustainable economic growth](#)" gebruikt, die we samen met onze Randstadpartners hebben ontwikkeld.

Op het gebied van Energietransitie werkten we in 2017 met het Utrechtse bedrijf LomboXnet mee aan de totstandkoming van de *European Innovation Deal for Circular Economy* met de Europese Commissie.

Doel van deze *Innovation Deal* is om in het kader van circulaire economie te kijken naar een tweede leven van batterijen van elektrische voertuigen. Bij deze *Innovation Deal* zijn de volgende partijen betrokken:

- bedrijven: LomboXnet (Smart Solar Charging), Renault-Nissan, Bouygues S.A.,
- Nederlandse overheden, naast de provincie Utrecht ook de ministeries van Infrastructuur & Waterstaat en van Economische Zaken en Klimaat,
- Franse overheden: ministerie van Economische Zaken en
- De Europese Commissie: DG Research & Innovation, DG Environment en DG Energie.

De ondertekening van de Joint Declaration of Intent door deze partijen in maart 2018 in Brussel heeft veel publiciteit gegenereerd, o.a. via de persberichten van de [provincie Utrecht](#), [de Rijksoverheid](#), [de Europese Commissie](#), [RTV Utrecht](#), [NU.nl](#), [NLTimes](#), [Tech2.org](#), het [AD](#) en de [Telegraaf](#). Deelname aan de EU *Innovation Deal* heeft daarmee positieve naamsbekendheid van Utrecht in Europa en in Nederland vergroot als proeftuin voor energietransitie.

Een ander belangrijk Public Affairs moment in 2018 was de opening van de *European Green Week* in Utrecht, waaraan vertegenwoordigers van vijf bestuurslagen deelnamen: de stad, de provincie, het Rijk, de Europese Unie en de Verenigde Naties (zie de foto's). Gedeputeerde Mariëtte Pennarts nam namens de provincie deel aan het programma. Onder meer door gesprekken met de Eurocommissaris voor Milieu, Karmenu Vella, en met de VN Milieudirecteur, Erik Solheim, heeft zij de Utrechtse integrale aanpak op gezonde leefomgeving goed aan onze nationale en internationale partners laten zien. De Eurocommissaris voor Milieu Karmenu Vella twitterde: *With @WeDriveSolar in #Utrecht we are putting our #EUGreenWeek green cities principles into practice - a #progressive journey: environmentally, socially & technically*

Verder hebben we Utrecht als *Healthy Urban Region* internationaal uitgedragen in 2018 door:

- *het organiseren van een co-creatie workshop over luchtkwaliteit in Brussel*,

- deelname aan verschillende bijeenkomsten van het [European Regions for Health Network \(RHN\)](#) van de Wereldgezondheidsorganisatie en door
- werkbezoeken aan Manchester (2017) en Helsinki (2018) van de [Health Hub Utrecht](#).

Via al bovengenoemde activiteiten hebben we samen met onze regionale partners de provincie Utrecht als een experimenteerterruimte ('living lab') voor Healthy Urban Living en energietransitie op de kaart gezet. Internationale profilering, als onderdeel van de Public Affairs, is een kwestie van lange adem. Het is daarom de zaak niet alleen het komende jaar, maar ook in de volgende collegeperiode, door te gaan met het internationaal profileren van Utrecht. De stad Utrecht heeft deze keuze al gemaakt zoals veel van onze regionale partners. Alleen een consequente gezamenlijke inzet gedurende vele jaren zal de verwachte voordelen opleveren bij internationaal samenwerken, lobbyen en binnenhalen van investeringen.

Ambitie 5: [EFRO-middelen](#) optimaal inzetten voor innovatie en koolstofarme economie in het kader van de Strategische Agenda van de EBU.

Eind 2018 zijn er nog enkele projectvoorstellen in behandeling die reeds een positieve beoordeling hebben ontvangen en naar verwachting binnenkort worden goedgekeurd, maar nog niet definitief zijn beschikbaar. Zodra ook deze laatste projecten definitief verleend zijn, is het provinciale EFRO-budget (inclusief Rijkscofinanciering) nagenoeg op. Er resteert dan nog circa € 240.000 (circa 1,9%) van het totaal voor de provincie bestemde EFRO-budget. Dit bedrag zal in 2019 ingezet worden.

Onze verwachting is dan ook dat we de onze EFRO-middelen eind 2019 volledig zullen hebben ingezet voor innovatie en koolstofarme economie en hiermee deze ambitie hebben gerealiseerd.

Ambitie 6: [POP3](#) optimaal inzetten voor natuur, water, verkaveling, jonge boeren, kennisoverdracht en innovatie.

Binnen het POP3 kunnen partijen uit de provincie Utrecht tot 2020 aanspraak maken op in totaal € 38,74 mln. uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) mits de provincie, waterschappen of gemeenten cofinanciering leveren. POP3 wordt via twee programma's met bijbehorende regelingen uitgevoerd: Provinciaal natuurbeleid en Agenda Vitaal Platteland.

Van het totale budget ELFPO (bijna € 39 mln.) is eind 2018 € 28 mln. (oftewel 74 %) vastgelegd c.q. gecommitteerd. Voor de resterende 11 mln. euro wordt er in 2019 een 'eindspurt' ingezet: in het eerste half jaar van 2019 zal er per maand een openstelling plaats vinden. Het zwaartepunt richt zich op de subsidies die binnen de provincie Utrecht eerder relatief succesvol zijn geweest: kennisoverdracht, investeringen voor modernisering en innovatie, samenwerken voor innovaties, niet-productieve investeringen op het gebied van water(kwaliteit) en idem voor de natuur. Eind 2019 is het gehele ELFPO-budget opengesteld en bij voldoende geschikte projecten gecommitteerd.

Hiermee hebben we eind 2019 onze ambitie gerealiseerd om POP3 optimaal in te zetten voor natuur, water, verkaveling, jonge boeren, kennisoverdracht en innovatie.

Ambitie 7: Minstens evenveel Europese middelen als in de vorige collegeperiode, te weten € 2.750.000, binnenhalen voor provincie en regionale partners uit andere (dan EFRO en POP) fondsen en programma's.

In de periode 2016-2018 hebben wij € 1.049.070 aan Europese subsidies (anders dan EFRO en POP) binnengehaald. Dit is 38% van de gestelde ambitie.

Een belangrijke reden waarom de realisatie eind 2018 achterblijft op de prognose is dat de ELENA-aanvraag in zijn oorspronkelijke opzet niet is goedgekeurd. Deze aanvraag was goed voor meer dan 50% van de totale ambitie en daar hebben we veel inzet voor gepleegd. De samenwerking rondom de ELENA-aanvraag heeft overigens wel geleid tot een rijkssubsidie van € 6 miljoen.

Desondanks verwachten we de gestelde ambitie in 2019 te halen.

In 2018 hebben we namelijk twee projecten, E-bussED en Ewater, ingediend, waarvan de uitslag in de eerste helft van 2019 wordt verwacht (voor meer informatie zie § 2.5 en § 2.1).

Daarnaast wordt een onderdeel van de afgewezen ELENA aanvraag in overleg met de Europese investeringsbank herschreven voor indiening in 2019. De omvang van dit nieuwe project zal circa € 1 mln. bedragen.

We blijven in 2019 de subsidiekansen voor nieuwe projecten verkennen, zoals op het gebied van ICT in het programma Horizon 2020.

Een aandachtspunt blijft de gestelde ambitie in verhouding tot de ambtelijke capaciteit. Zo zijn er twee gehonoreerde projecten niet in uitvoering genomen doordat er onvoldoende capaciteit beschikbaar was voor de uitvoering binnen de organisatie. Dit is ook de reden waarom we niet altijd hebben kunnen ingaan op verzoeken voor deelname vanuit bijvoorbeeld het Europese Climate KIC programma.

Goedgekeurde Europese Projecten	EU-bijdrage
** Circular Cities – Climate KIC (zie verder hieronder §2.2)	0 ¹
** Interreg-project InnoCastle	0
Scaling Cycling Innovations – Climate KIC	€ 13.875
Circular Living Labs – Climate KIC	€ 12.500
Business Challenge Utrecht – Climate KIC	€ 10.000
ITS InterCor (CEF Transport) , Zie verder hieronder §2.5.	€ 418.685
SUPER, supporting eco-innovation (Interreg Europe) , Zie verder hieronder §2.3.	€ 201.000
* EMPHOS, cultureel ondernemerschap (Erasmus+)	€ 168.277
* DICHE, Digitale innovatie in culturele en erfgoed educatie (Erasmus+)	€ 111.418
* Linking the Lines (COSME)	€ 32.000
Totaal	€ 1.049.070
% doelstelling van € 2.750.000	38%

* De laatste drie projecten (met *) zijn goedgekeurd in 2015, zie § “Resultaten 2015” in Bijlage 2 van de [Europastrategie van de provincie Utrecht](#) (p.40).

** De provincie heeft zich teruggetrokken uit het project door gebrek aan capaciteit om de werkzaamheden binnen het project te kunnen uitvoeren.

Ingediende projecten	Potentiele EU-bijdrage
E-bussED	€ 69.360
EWATER (schatting gebaseerd op de totale kosten à €690.000 gedeeld door 4 projectpartners)	€ 172.500
Projecten in ontwikkeling	
ELENA WP 3 (Eneco Warmteproductie Utrecht onderzoekt met welke partners zij WP3 op-nieuw kunnen indienen)	n.t.b.
HUL project HORIZON 2020	n.t.b.
ICT horizon aanvraag	n.t.b.

¹ De Europese bijdrage die de provincie toegekend heeft gekregen voor dit project was € 37.500. Helaas heeft de provincie zich uit het project moeten terugtrekken door gebrek aan capaciteit om de werkzaamheden binnen het project te kunnen uitvoeren.

2. OVERZICHT EUROPA-ACTIVITEITEN 2018 PER OPGAVE

De [Europastrategie](#) kent zes inhoudelijke, integrale opgaven:

1. Gezonde leefomgeving
2. Energietransitie
3. Economische ontwikkeling
4. Landelijk gebied en natuur
5. Mobiliteit en bereikbaarheid
6. Cultuur, erfgoed, recreatie en toerisme

Hieronder vindt u per opgave een overzicht van de Europa-gerelateerde activiteiten van 2018.

Bij Europa-gerelateerde activiteiten van de provincie gaat het om:

- a) beïnvloeding, naleving en implementatie van Europees beleid en regelgeving
- b) gebruik van Europese netwerken en kennisuitwisseling
- c) Europese profilering van de provincie Utrecht (al dan niet in grotere verbanden zoals Randstad)
- d) benutting van Europese financieringskansen

2.1. GEZONDE LEEFOMGEVING

Opening European Green Week in Utrecht (21 mei)

In het gloednieuwe Rijkskantoor de Knoop in de gemeente Utrecht werd op maandagochtend 21 mei het startschot gegeven voor de EU GreenWeek. Een opening waaraan vertegenwoordigers van vijf bestuurslagen deelnamen: de stad, de provincie, het Rijk, de Europese Unie en de Verenigde Naties (zie de foto). Het thema voor de week, waarin duurzaamheid centraal stond, was dit jaar 'Groene steden voor een groene toekomst'. Mariëtte Pennarts nam namens de provincie deel aan het programma. Onder meer door gesprekken met de Eurocommissaris voor Milieu Karmenu Vella en VN Milieudirecteur Erik Solheim heeft zij de Utrechtse integrale aanpak op gezonde leefomgeving goed aan onze nationale en internationale partners laten zien. In een werksessie heeft de provincie een toelichting gegeven op het gebruik van onze Maptable, een tool om de duurzaamheidsscore bij gebiedsontwikkeling in kaart te brengen. [Liesbeth Holten, LFO-BMI]

Input 8e Milieuactieprogramma

Eind 2019 loopt het huidige Europese milieubeleid, verwoord in het 7e Europese Milieuactieprogramma, ten einde. Daarom werkte het Comité van de Regio's (CvdR), als adviesorgaan van regio's en steden in Europa in 2018 aan een adviesrapport over het 8e Milieuactieprogramma (MAP), het Europese milieubeleid voor de periode 2020-2027. De rapporteur was Cor Lamers, burgemeester van de gemeente Schiedam. Zijn rapport heeft ons een platform geboden om de Utrechtse aanpak van gezonde leefomgeving, Healthy Urban Living, te agenderen. Een eerste werkdocument is in juni in de Commissie Milieu, Klimaatverandering en Energie (ENVE) van het CvdR besproken. Vervolgens heeft de provincie Utrecht, samen met de gemeente Utrecht, via diverse stakeholdersbijeenkomsten meegedacht, de regio Utrecht gepresenteerd en feedback gegeven op conceptversies. Een eerste versie van het adviesrapport is tijdens de ENVE vergadering op 15 november besproken. Agendering in de plenaire vergadering volgt daarna.

Tegelijkertijd is er hard gewerkt om het onderwerp bij het Interprovinciaal overleg (IPO) onder de aandacht te brengen. De Bestuurlijke Advies Commissie (BAC) Vergunningverlening Toezicht en Handhaving (VTH) van het IPO is het overlegorgaan om milieubeleid te bespreken, omdat het gaat over het omgevingsrecht, milieu- wet en regelgeving waarvoor provincies milieuvergunningen geven of toezicht op uitvoeren. Hoewel het Europees milieubeleid erg belangrijk voor provincies is, betreft het niet één van de drie prioritaire IPO dossiers die vanuit het Huis van de Nederlandse Provincies (HNP) worden opgepakt (te weten: cohesie, het gemeenschappelijk landbouwbeleid en energie). In het BAC VTH is besloten om gezamenlijk in te zetten op de onderwerpen die genoemd worden in het CvdR-adviesrapport over het 8^e MAP voor de komende periode. De BAC VTH heeft de Ambtelijke Adviescommissie (AAC) verzocht om een gezamenlijk provinciale inzet voor het 8^e MAP te formuleren.

Provincie Utrecht heeft tevens samen met haar partners in Randstadverband gereageerd op de raadpleging van de Europese Commissie over het huidige 7^e MAP. De belangrijkste boodschap die is meegegeven in de consultatie is dat gezond stedelijk leven (*healthy urban living*) het thema zou moeten zijn in het 8^e MAP. De belangrijkste uitdagingen zijn transities om de kwaliteit van het leven te verbeteren (vooral op het gebied van mobiliteit, energie, voedsel en circulaire economie). Gezondheid in alle beleidsvelden bevordert gezond leven in stedelijke gebieden en de leefbaarheid en vitaliteit op het platteland.

Health Hub Utrecht werkbezoek aan Helsinki (11-13 oktober)

In mei 2016 hebben wij de City deal Health Hub Utrecht mede ondertekend. Binnen de Health Hub Utrecht zijn momenteel drie coalities benoemd (preventie, digitale transformatie en aantrekkelijke arbeidsmarkt). Binnen de coalitie preventie is de provincie Utrecht samen met het Julius Centrum trekker van de werklijn gezonde leefomgeving.

Van 11 tot en met 13 oktober werd een netwerk-inspiratiereis georganiseerd naar Helsinki. Dit was de tweede partnerreis die vanuit Health Hub Utrecht werd georganiseerd (in 2017 vond een reis naar Manchester plaats). Vertegenwoordigers van onder meer gemeente Utrecht, U10, UU, HU, GGDrU, UMCU, UCreate, EBU, RIVM, ROC MN, MBO Utrecht en verschillende zorgpartijen waren vanuit de regio Utrecht in Helsinki aanwezig. Partners van de Health Hub Utrecht zijn in Helsinki geïnspireerd door de Finse aanpak op het gebied van gezondheid en gezondheidszorg, onder meer door een bezoek aan een Health Hub, presentaties door en gesprekken met start-ups op het gebied van (e-)health en een bezoek aan het net geopende en zeer gespecialiseerde kinderziekenhuis in Helsinki. Bovendien is tijdens de reis uitgebreid tijd vrijgemaakt voor een verdere verdieping en concretiseringslag binnen de coalities van Health Hub Utrecht. [Liesbeth Holten, LFO-BMI]

Deelname aan WHO Cities & Regions Health Networks

Als 'Utrecht Region' zijn we de Europese living lab voor *Healthy Urban Living*. Onze aanpak, gezond leven in een meer en meer verstedelijkte omgeving, bleek de afgelopen jaren de gemeenschappelijke factor te zijn voor bedrijven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden in onze regio. We willen deze geïntegreerde aanpak van onderop delen in Europa. Het [European Regions for Health Network \(RHN\)](#) van de Wereldgezondheidsorganisatie (*World Health Organisation, WHO*) biedt daartoe een zeer geschikt platform. De provincie is voornemens lid te worden van dit netwerk.

Ter voorbereiding op het lidmaatschap heeft de provincie (op uitnodiging) deelgenomen aan de jaarlijkse bijeenkomst van het *WHO Regions for Health Network*. Deze bijeenkomst vond plaats in de buurt van Göteborg, Zweden en was voor de provincie een eerste kennismaking met dit netwerk. Tussen 12 en 14 november 2018 heeft de provincie deelgenomen aan een werkbezoek van het *WHO Regions for Health Network* aan Andalusië. De provincie Utrecht werd met open armen ontvangen en er werd met name zeer positief gereageerd op de intensieve samenwerking op het gebied van gezonde leefomgeving in onze provincie. Begin oktober vond een grote internationale bijeenkomst plaats in Belfast, georganiseerd door het *WHO Healthy Cities Network*. De gemeente Utrecht is sinds eind 2016 lid van dit netwerk. Door ook als provincie deel te nemen aan deze bijeenkomst hebben we verder kennisgemaakt met diverse leden van WHO netwerken: steden en regio's. [Liesbeth Holten, LFO-BMI]

Co-creatiebijeenkomst luchtkwaliteit in Brussel

Op 17 oktober 2018 heeft de provincie Utrecht samen met Regio Randstad een co-creatie expert meeting in Brussel georganiseerd. Experts van regionale overheden, kennisinstellingen, belangenverenigingen en het bedrijfsleven zijn samen het gesprek aangegaan over wat nodig is voor gezonde lucht in heel Europa. Gedeputeerde Mariëtte Pennarts, vanuit de Regio Randstad verantwoordelijk voor milieu, heeft de uitkomsten aangeboden aan de Europese Commissie als input voor de evaluatie (fitness check) van de EU-richtlijn luchtkwaliteit (*air quality directive*). Streven van het luchtbeleid van de provincie Utrecht is om uiterlijk in 2030 in de hele provincie te voldoen aan de streefwaarden van de Wereldgezondheidsorganisatie. Europa is een van de thema's in de Uitvoeringsagenda Gezonde Lucht, omdat luchtverontreiniging niet ophoudt bij de landsgrenzen. Het is belangrijk dat op Europees niveau besluiten worden genomen die de luchtkwaliteit verbeteren. Daarnaast hebben we ons netwerk uitgebreid en de werkwijze van co-creatie kunnen delen met onze Europese partners. [Marjon Plantinga, LFO-BMI]

Lobbybrief van het AIR-netwerk

Samen met partners in het AIR-netwerk hebben wij als 'Regio Randstad' een lobbybrief d.d. 2 maart 2018 aan de Eurocommissarissen Vella (milieu) en Bienkowska (interne markt) ondertekend.

Het AIR netwerk zet zich in om de Europese doelstellingen voor luchtkwaliteit zo snel mogelijk te bereiken. Dit kan echter niet alleen door de regio's alleen worden bereikt, maar vereist actie op alle niveaus. De partners van het AIR netwerk verwachten van alle partijen, de EU, de nationale, regionale en lokale overheid en van industrie dat zij proactief maatregelen nemen en inspanningen leveren om de luchtvervuiling te verminderen. In de brief vraagt het AIR netwerk aan de Europese Commissie:

- te reflecteren op de conclusies van de enquêtecommissie emissiemetingen van het Europees Parlement in het verslag van de automobielsector (EMIS);
- autofabrikanten te verplichten om te investeren in de aanpassing van oudere dieselmotoren in alle Europese landen, inclusief Euro 5 en Euro 6.

- doorgaan met het verminderen van de NO_x-emissies tot 1;
- aandringen op terugroep- en compensatiebeleid van autofabrikanten ter ondersteuning van de gezondheid van burgers en consumentenbescherming;
- overwegen normen te introduceren voor het aanpakken van niet-uitlaatemissies van voertuigen, vooral nu elektrische auto's steeds vaker voorkomen en dat uitlaatgasemissies van nieuwe auto's veel lager zijn dan die van niet-uitlaatgassen.
- een studie starten om de verschillen in voertuigemissies te onderzoeken, rekening houdend met het recente dieselschandaal, manipulatie-instrumenten en elk ander mechanisme dat leidde tot verhoogde EURO 5 en EURO 6-emissies.

IPO-reactie op de evaluatie van het Europese luchtbeleid

Mede op ons initiatief en met onze medewerking heeft het IPO op 23 juli een gezamenlijke reactie namens de Nederlandse provincies aan de Europese Commissie gestuurd over de evaluatie van het Europese luchtbeleid (*fitness check ambient air quality directive*). Deze EU- luchtkwaliteitsrichtlijn (2008/50/EG) heeft ertoe bijgedragen dat er in Nederland een Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (NSL) is ontstaan, waarin alle overheden participeren en waarin een groot aantal maatregelen is uitgevoerd, met de verbetering van luchtkwaliteit als resultaat. Deze verbetering van de luchtkwaliteit had niet bereikt kunnen worden door uitsluitend nationaal beleid. De Europese regels om de uitstoot te reduceren hebben een grote bijdrage geleverd aan een verbetering van de luchtkwaliteit in Nederland. Door de NEC-richtlijn worden de totale emissies omlaag gebracht; de industriële emissie richtlijn IED zorgt voor een geleidelijke reductie van de grote bronnen en een *level-playing field* binnen Europa. De EURO-verordeningen hebben het verkeer schoner gemaakt. De inspanningen van de EU om de fijnstof uitstoot van het wegverkeer terug te dringen zijn zeer effectief geweest. Al deze maatregelen samen hebben het niveau van luchtverontreiniging in Nederland in 20 jaar tijd sterk omlaag gebracht. Zo is de stikstofdioxideconcentratie in deze periode met ca. 30% afgenomen en de concentratie van fijnstof kleiner dan 10 µm (PM10) met ca. 50%.

Het IPO heeft de volgende kanttekeningen geplaatst en verbeterpunten voorgesteld:

- Scherpere luchtkwaliteitsgrenswaarden pas nadat de uitstoot van bronnen wordt verminderd om te voorkomen dat de focus van alle partijen komt te liggen op de grenswaarde, in plaats van het achterliggende doel van verbetering van de luchtkwaliteit, met als resultaat normopvulling en suboptimale maatregelen.
- Verdergaand Europees bronbeleid om de schadelijke gezondheidseffecten (en de daarmee gepaarde zorg- en maatschappelijke kosten) van slechte luchtkwaliteit te beperken. De huidige luchtkwaliteit is na roken en obesitas de 3e oorzaak van gezondheidsverlies in Nederland.
- Aandacht voor het verschil in gezondheidseffect tussen roet en fijnstof van verkeer en industrie tegenover het grovere (fijn)stof van veehouderijen met voor de humane gezondheid relevante biologisch actieve componenten.
- Aandacht voor roetuitstoot en ultrafijne deeltjes (de UFP-fractie).
- Een snellere procedure bij de EU voor de beoordeling van nieuwe stoffen.
- Een beperking van de uitzonderingen voor dieselauto's om te voldoen aan de EURO 6 norm om stikstofoxidenemissies te beperken.
- Steun vanuit de EU voor de verduurzaming van de scheepvaart, die plaatselijk een relatief hoge bijdrage aan de luchtverontreiniging met veel oudere schepen met motoren die nog jaren in gebruik kunnen blijven.
- Een integrale opzet van de BREF-documenten om actualisering ervan te vereenvoudigen en daardoor de industriële en agrarische emissies te verlagen. [BREF-document staat voor 'BAT Reference document' en is een uitwerking van de IPPC-richtlijn van de Europese Unie. 'BAT' staat dan weer voor 'Best Available Techniques' oftewel Best Beschikbare Techniek. In een BREF-document staat beschreven wat de meest milieuvriendelijke technieken zijn die een bedrijf kan toepassen.]
- Een aanscherping van het bronbeleid voor veeteelt, pluimveehouderij en landbouwemissies om fijnstofconcentraties te verlagen.
- Een integraal beleid voor energie en luchtkwaliteit om risico's op verslechtering van luchtkwaliteit bij inzet van veel biomassa te beperken.

[Marjon Plantinga, LFO-BMI]

Schone binnenvaart (CLINSH)

In 2016 is het project [Clean INland SHipping \(CLINSH\)](#) gestart met een bijdrage vanuit het [LIFE](#)-programma. Doel van het project is om de luchtverontreiniging in Europa door binnenvaart te verminderen. De proefprojecten richten zich op emissiereductietechnologieën, schonere brandstoffen en walstroombaciliteiten. Provincie Zuid-Holland is de trekker. Provincie Utrecht is geen projectpartner, maar heeft dit project via een letter of support ondersteund en blijft als stakeholder aangesloten om over de meest actuele kennis voor een schonere binnenvaart te beschikken. Eind 2018 varen er 33 schepen onder CLINSH-vlag. Hiervan worden er 10 gaandeweg de meetperiode voorzien van schonere technieken en/of brandstoffen. De overige schepen hebben reeds een schonere techniek en/of brandstof. Van alle schepen is nu ongeveer de helft voorzien van meetapparatuur. Het is voorzien dat de overige op zijn laatst eind december 2018 zijn uitgerust. Er worden verschillende technieken gemonitord: dieselpartikelfilter (*DPF*) en selectieve katalytische reductie (*SCR*), fuel water emulsion, GTL (een vloeibare brandstof gemaakt van aardgas, verbrandt schoner dan conventionele diesel uit aardolie, en produceert daardoor minder lokale uitstoot en minder zichtbare zwarte rook), LNG (Liquefied/liquid natural gas, in het Nederlands ook wel vloeibaar aardgas genoemd), dieselhybride, H₂ injectie en biodiesel. Het totale vaargebied beslaat Nederland, België, Noord Frankrijk

en Duitsland tot aan Zwitserland. Op verschillende plekken langs vaarwegen zijn inmiddels de eerste onshore-metingen verricht.

CLINSH werkt ook aan een *best practice guide* voor walstroom. Daarnaast worden in Gent en Nijmegen walstroomprojecten uitgevoerd om de milieuwinst van het gebruik ervan aan te tonen. In Gent zijn twee units aangelegd op kades van het havenbedrijf die worden gemonitord. Daarnaast wordt in zowel Gent als Nijmegen een tender uitgeschreven met als doel innovatieve “OPS as a service” (walstroom als dienst) te bevorderen aan private kades, waarlangs vooralsnog weinig walstroom te vinden is. Begin 2019 wordt bekend welke projecten een CLINSH-bijdrage zullen krijgen.

Momenteel bestaat er geen breed geaccepteerde meetmethode voor de vervuilingsgraad van binnenvaartschepen, anders dan op basis van motortype. Binnen CLINSH is een wetenschappelijke methode ontwikkeld waarmee op basis van een aantal meetgegevens tijdens de vaart (zoals brandstofverbruik, brandstoftype en motortype) en standaard emissiefactoren de vervuilingsgraad van een binnenschip kan worden vastgesteld. De methode wordt nu op de CLINSH-vloot verder ontwikkeld en getest. [Marieke Kuijter, LFO-BMI]

PS-forum ‘luchtkwaliteit’

Begin 2019 organiseren PS van de provincie Utrecht het Europaforum voor de Randstadprovincies. Dit forum staat in het teken van luchtkwaliteit. Daarbij is aandacht voor het Europese en nationale speelveld, en wordt de Utrechtse Agenda Gezonde Lucht toegelicht. [Marjon Plantinga, LFO-BMI]

Europese financieringskansen:

Project	Toelichting
HUL-call in Horizon 2020	Vanuit het door de provincie gefaciliteerde Utrecht European Funding Network (het regionale netwerk van Europese subsidieadviseurs) zijn in 2018 gezamenlijk de kansen verkend voor de ontwikkeling van een projectvoorstel op het gebied van Healthy Urban Living (HUL) dat kan worden ingediend bij het Horizon 2020 programma in 2019. De rol van de provincie spitst zich in de ontwikkelingsfase toe tot het leveren van een inhoudelijke bijdrage, het waarborgen van afstemming en wederzijds versterken van het provinciale programma Gezonde Leefomgeving en andere HUL initiatieven in de regio.
Horizon 2020 project EWATER (ingediend: uitslag verwacht in 2019)	Tussen 1980 en 2016 hebben weers- en klimaatgerelateerde rampen (aardverschuivingen, overstromingen, bosbranden en droogte) de 78% van de 115.242 dodelijke slachtoffers en de 80% van de € 541.466 mln. aan verliezen bij alle natuurrampen in Europa veroorzaakt. De frequentie en de intensiteit van deze rampen zal waarschijnlijk toenemen als gevolg van de klimaatverandering. EWATER wil deze uitdaging beantwoorden door het ontwerpen, testen en valideren van een Framework for Emergency Response (FER), d.w.z. een informatie-systeem dat gegevens kan gebruiken uit verschillende bronnen (zoals weersvoorspelling, omgevingssensoren, landgebruik, sociaaleconomische gegevens, crowdsourcing, sociale media, monitoringsystemen) ter ondersteuning van het besluitvormingsproces voor veilige responsoperaties. De provincie participeert in het project EWATER dat is ingediend voor een subsidiebijdrage uit het HORIZON 2020 programma. De provincie is één van de vier Nederlandse partners die opereren onder het consortium Veiligheidsregio Noord- en Oost-Nederland. De totale kosten en volledige subsidie voor het Nederlandse consortium zijn geraamd op €690.000. Pas na goedkeuring van dit project worden de acties en budgetten die hieraan verbonden zijn verdeeld. [Rob Peters, BDV-TKP]
Horizon 2020 project SCOREwater (letter of support)	De provincie heeft via een Letter of support het projectvoorstel SCOREwater ondersteund. Dit project van de gemeente Amersfoort is ingediend voor een subsidieaanvraag vanuit het Horizon 2020 programma. Het project richt zich op het vergroten van de veerkracht van steden tegen de gevolgen van klimaatverandering en massale verstedelijking door een ‘water smart society’, een geïntegreerde benadering van stedelijk waterbeheer en de toekomstige ecosysteemdiensten te ontwikkelen. Vanuit Nederland zet een consortium van de gemeente Amersfoort, Civity, Hydrologic en Future City Foundation in op 2 pilots op het gebied van klimaatadaptatie rondom het Stationsgebied (oppervlaktewater) en in de wijk Schothorst (grondwater).

2.2. ENERGIETRANSITIE

Innovation Deal for Circular Economy van Smart Solar Charging

Utrecht is betrokken bij de Europese Innovation Deal ‘From e-mobility to recycling: closing the loop of electric vehicle batteries’. Doel van deze Innovation Deal is om in het kader van circulaire economie te kijken naar een tweede leven van batterijen van elektrische voertuigen. Sinds 2016 werken de betrokken partijen samen aan het vormgeven van deze deal; LomboXnet, Renault-Nissan, Bouygues S.A., provincie Utrecht, NL Ministeries van I&W en EZK, Frans Ministerie van EZ, en de Europese Commissie (de Directoraat-Generaals Research & Innovation,

Environment, en Energie). Op 12 maart 2018 hebben deze partijen de Joint Declaration of Intent ondertekend in Brussel. Namens de provincie was Henri Kool aanwezig ter vervanging van gedeputeerde Pim van den Berg. Naar aanleiding van de ondertekening zijn er heel wat persberichten verschenen, o.a. van de [provincie Utrecht](#), [de Rijks-overheid](#), [de Europese Commissie](#), [RTV Utrecht](#), [NU.nl](#), [NLTimes](#), [Tech2.org](#), het [AD](#) en de [Telegraaf](#).

Na dit officiële startmoment is begonnen met de uitvoering van de Innovation Deal. In totaal duurt de Innovation Deal 18 maanden (3x 6 maanden). De eerste analyse fase (maart 2018-september 2018) heeft geresulteerd in een ontwerpverslag. In een tweetal steering group meetings is op respectievelijk 11 juli en 17 oktober gesproken over het eerste ontwerpverslag. Renault, LomboXnet en Bouygues hebben de presentaties verzorgd. Renault richt zich met name op de belemmeringen bij het tweede gebruik van batterijen, LomboXnet richt zich vooral op de integratie van energie(netwerken) en opslagcapaciteit. De commissie is nu aan de slag met een beoordeling van dit verslag. Tussen maart 2019 en september 2019 worden de resultaten en conclusies verwacht.

De Innovation Deal heeft ook een duidelijk link met het Europese [IRIS project](#) waar de gemeente Utrecht Europees projecttrekker is. LomboXnet is binnen het IRIS project trekker van een de werkpakketten rond energie. In Utrecht wordt daarvoor een systeem gebouwd in flats van corporatie BOEX waarbij de nieuwe zonnepanelen op de daken worden gekoppeld met een buurtbatterij en bi-directionele laadpalen voor e-deelauto's voor de bewoners.

Het hoofdkantoor van Renault is supporter van dit project en zal deelnemen met de Renault ZOE voor de deelauto en met second-life batterijen van oude ZOE's en Kangoo's. De partij die voor Renault second-life project opzet is Bouygues, die ook meetekent in de CityDeal en die ook betrokken is bij de Innovation Deal.

Dit project in Utrecht (waar ook o.a. Stedin bij betrokken is) is een leerproject om te kunnen bepalen en adviseren of autobatterijen second-life her-inzetbaar zijn als fixed storage. En of daarmee de levensduur van de batterijen te verlengen is.

Het traject van de Innovation Deal loopt in Brussel parallel met het beleidstraject van de Europese Commissie over batterijen-recycling. Het beoogde effect is dat de set van aanbevelingen die voortkomen uit de EU Innovation Deal uiteindelijk gebruikt kunnen worden als een bron van inspiratie voor de invoering/voorstellen van wijzigingen in de regelgeving. Daarnaast kan het gebruikt worden als leidraad in de regelgeving d.w.z. standaardisering, Europese normen. Deelname aan de Innovation Deal geeft positieve naamsbekendheid van Utrecht in Europa, het past als een concreet voorbeeld in het kader van het Utrechtse profiel als Europese proeftuin voor Healthy Urban Living.

In samenwerking met de Permanente Vertegenwoordiging in Brussel en andere regionale overheden is gewerkt aan een position paper met Nederlandse inbreng in de Europese batterijdiscussie.

Ingebruikname zonnepack (Powerpack event)

In het bijzijn van staatssecretaris Mona Keijzer, burgemeester Jan van Zanen, Jaarbeurs directeur Albert Arp, gedeputeerde Pim van den Berg en We Drive Solar word Smart Solar Charging 2.0 en de [ingebruikname zonnepack](#) op het Jaarbeursplein getoond op woensdag 23 mei 2018.

De officiële ingebruikname is gevierd door aankoppeling van twintig volledige elektrische auto's die gelijktijdig worden geladen op de kracht van de zon, terwijl die al niet meer schijnt. Er is gezorgd voor een uniek [kijkje](#) in het energiesysteem van de toekomst in het hart van Utrecht bij de Jaarbeurs.

Werkbezoek Provinciale Staten over Europese projecten op het gebied van energie

Het Europacluster heeft op 16 april een werkbezoek georganiseerd voor Provinciale Staten aan energie gerelateerde projecten in Utrecht. Op het programma stonden presentaties van en discussie met: Carolien van Hemel, directeur Utrecht Sustainability Institute (USI), over het Climate-KIC project "Smart Sustainable Districts" en Robin Berg, directeur LomboXnet, over het EFRO-project Smart Solar Charging.

Europese financieringskansen:

Project	Toelichting
ELENA Energy Investment Program – Province of Utrecht	In 2017 en 2018 hebben we samen met een aantal regionale partners veel werk ingestoken in de voorbereiding van een groot projectplan voor het subsidieprogramma ELENA (European Local ENergy Assistance) van de Europese Investeringsbank (EIB). ELENA is een subsidieprogramma waarmee EIB en de Europese Commissie steden en regionale overheden steunen bij de uitwerking van hun innovatieve investeringsprogramma's op het gebied van duurzame energie.

	<p>In het voorjaar 2018 hebben wij het projectplan “<i>ELENA Energy Investment Program – Province of Utrecht</i>” (EEEE-PU) ingediend voor een ELENA bijdrage voor geothermie met de totale projectomvang van € 6 mln., waarvan 90% (€ 5,4 mln.) voor een ELENA-subsidie in aanmerking kwam. Deze aanvraag bestond uit vier werkpakketten (met de desbetreffende ELENA-bijdrage):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Werkpakket 1 <i>Ultra-deep geothermal energy</i>: € 2,25 mln. - Werkpakket 2 <i>Underground Thermal Energy Storage & Conventional geothermal energy</i>: € 1,35 mln. - Werkpakket 3 <i>Alternative renewable energy sources</i>: € 1,17 mln. - Werkpakket 4 <i>Project coordination and Financial engineering</i>: € 0,63 mln. <p>Werkpakket 1 en 2 zich richtten op het nader onderzoeken van de mogelijkheden van diepe en ultradiepe geothermie. De potentie van (ultra) diepe geothermie is groot maar deze zal niet voorzien in de totale energievraag. Daarom zette werkpakket 3 in op andere alternatieven om het aandeel van duurzame energie te vergroten met onder andere behulp van smart grids en slimme energiesystemen.</p> <p>De eerste twee werkpakketten werden door de Europese Investeringsbank afgekeurd met als belangrijkste argument dat er onvoldoende zicht is op het rendabel exploiteren van geothermie en daarmee de beoogde projectresultaten te ver af staan van marktintroductie. Het advies van de EIB was om de aanvraag te herschrijven en te bouwen rond de activiteiten van werkpakket 3. De betrokken energieleverancier, Eneco Warmteproductie Utrecht, is de belangrijkste partij om dit onderdeel van de Elena aanvraag tot uitvoering te brengen. Eneco Warmteproductie Utrecht onderzoekt eind 2018 met welke partners zij WP3 verder kunnen ontwikkelen om opnieuw in te dienen bij het ELENA programma.</p> <p>De samenwerking bij de aanvraag van de ELENA subsidie heeft geleid tot een ander subsidieaanvraag voor het LEAN project bij het Europese programma GEOTHERMICA. LEAN staat voor <i>Low cost Exploration And deriskiNg of geothermal plays</i>. LEAN levert kennis op over de geschiktheid van de ondergrond voor conventionele geothermie (2-3 km). Nadat het LEAN project bij GEOTHERMICA was ingediend en door naar de tweede fase van beoordeling, bleek een Nederlands subsidieprogramma toch geschikter. Op 1 april 2018 is een subsidieaanvraag ingediend bij de regeling Hernieuwbare energie van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (ministerie van Economische Zaken en Klimaat) en deze subsidie is toegekend. Het project is eind november gestart met een Rijksbijdrage van € 6 mln. (bij de totale projectkosten à € 13.703 mln.</p>
<p>Circular cities, Climate KIC</p>	<p>Op 27 februari 2018 is het project Circular Cities goedgekeurd binnen de kaders van het Climate KIC Programma. Het project Circular Cities biedt de projectpartners een kennisplatform waarop het inbedden van de principes van de circulaire economie in de eigen organisatie centraal staat. De totale kosten voor het Utrechtse deel bedroegen €56.250, waarvan €37.500 (66,66%) subsidie en € 18.750 (33,33%) eigen bijdrage. Op 23 mei 2018 heeft de provincie zich teruggetrokken uit het project door gebrek aan capaciteit om de werkzaamheden binnen het project te kunnen uitvoeren.</p>

2.3. ECONOMISCHE ONTWIKKELING

NB: Zoals in [Europastrategie](#) (p.12) vastgesteld, sluiten de opgaven ‘Gezonde leefomgeving’ en ‘Energietransitie’ aan bij de [Strategische Agenda 2013-2020](#) van de [Economic Board Utrecht](#) en hiermee dragen ze ook bij aan de opgave ‘Economische ontwikkeling’.

Bijdrage aan lobby trajecten HNP-IPO over nieuw Europese Structuur- en Investeringsfondsen na 2020

De decentrale overheden zijn met de Nederlandse ministeries in overleg over de ontwikkeling van de nieuwe Europese Structuur- en Investeringsfondsen (ESIF), waaronder EFRO, voor de periode 2021-2027. In 2021 gaat de nieuwe Europese budgetperiode in en worden er nieuwe programma’s opgestart en nieuwe budgetten toegekend voor onder andere EFRO. In verschillende bijeenkomsten met o.a. de staatssecretaris Keijzer van EZ hebben de decentrale overheden het belang en de meerwaarde van Structuurfondsen onderstreept. Voor EFRO is besloten om de huidige gebiedsindeling te handhaven. De provincies voeren ook lobby richting de Tweede Kamer om het belang van de Europese programma’s voor de regionale economie goed voor het voetlicht te brengen.

De provincie Utrecht leverde bijdragen aan verschillende notities in Randstad, HNP- en IPO-verband. Gedeputeerde Mariëtte Pennarts nam deel aan het overleg o.a. over interbestuurlijke samenwerking in Europa van decentrale overheden (het IPO, VNG en Unie van Waterschappen) en het Rijk (ministers Ollongren van BZK en Blok van BuZa) op 20 november 2018.

Netwerkbijeenkomst Europese Begroting na 2020 (9 mei, de Dag van Europa)

Op 7 mei heeft de provincie een netwerkbijeenkomst georganiseerd ter gelegenheid van de Dag van Europa (9 mei) over de Europese begroting na 2020. De Europese Commissie heeft namelijk op 2 mei haar voorstel voor de begroting van de Unie van 2021 tot 2028 gepubliceerd: het Meerjarig Financieel Kader. De Europese begroting heeft grote gevolgen voor ons allemaal. Het gaat immers om strategische keuzes in Europa. De doelgroep was zeer gemêleerd, o.a. interne collega's van de provincie, enkele Europa-collega's van provincie Flevoland, gemeenten Utrecht en Amersfoort, enkele Statenleden en vertegenwoordigers van de regionale triple helix (Universiteit Utrecht, RIVM en VNO-NCW). Het programma had een informeel karakter. Na een welkomstwoord en introductie van de sprekers door gedeputeerde Mariëtte Pennarts volgde twee presentaties. Mirko van Muijen, Randstadcoördinator in het Huis van de Nederlandse Provincies in Brussel gaf een toelichting over de plannen van de Europese Commissie voor de nieuwe meerjarenbegroting van de EU: kansen, risico's en het verdere proces. Sip Oegema, Teamleider Strategie, Europa en Analyse in de Directie Innovatie & Kennis van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat lichtte perspectieven toe op structuurfondsen na 2020: hervormingen, kansen, realiteitszin en risico's.

Debat over regio's als proeftuin en living lab voor innovatie (25 april)

Op 25 april hebben we een bijdrage geleverd aan een debat in Brussel over het ontwikkelen van steden en regio's als proeftuin en living lab voor innovatie. De bijeenkomst was georganiseerd door een aantal Zweedse organisaties: Research Institutes of Sweden (RISE), The Association of Swedish Engineering Industries (Teknikföretagen), City of Gothenburg European Office en Business Region Göteborg. In het expert panel waren aanwezig enkele vertegenwoordigers van de Europese Commissie uit DG REGIO (voor regionaal beleid) en DG RTD (voor onderzoek en innovatie), enkele Zweedse experts en een expert van de provincie Utrecht. De bijeenkomst was met name bedoeld om het belang van steden en regio's voor innovatie te agenderen voor het Cohesiebeleid na 2020.

De bijdrage van Utrecht was gericht op hoe de regio gunstige omstandigheden (*favourable conditions*) kan creëren voor het succes en opschaling van proeftuinen. Dit inzicht is afkomstig uit recent wetenschappelijk onderzoek. Ook hebben we Utrecht en de Randstad als gunstige regio's voor living labs toegelicht. De bijdrage van Utrecht werd gewaardeerd, en heeft geleid tot nadere uitwisseling van informatie met een expert van de Commissie en met Zweedse organisaties. Ook zal worden nagegaan waar deze inzichten kunnen worden ingebracht in komende nationale discussies over de herziening van het Cohesiebeleid, ic. regionale innovatie/EFRO.

[Harm van den Heiligenberg, LFO-ECO]

CEMR werkgroep Public Services

Ook in 2018 hebben we deelgenomen aan de werkgroep *Public Services* van de *Council of European Municipalities and Regions* (CEMR). In 2018 heeft er (tot eind november) één bijeenkomst plaatsgevonden. In deze bijeenkomst is aandacht besteed aan staatsteun, de visie van de Europese Commissie op de definitie van het mkb en de openbare consultatie daaromtrent, het draft report van het Europees parlement over de *public procurement strategy package* en tot slot de al vorig jaar in deze Europarapportage genoemde *CEMR position paper on the future of public services*. Het doel van dit *position paper* is om een politiek rapport te hebben waarin onze kernprincipes als decentrale overheden worden uitgedrukt op de drie beleidsterreinen: staatsteun, overheidsopdrachten en internationale handelsovereenkomsten. Dit *position paper* zal naar verwachting in december door het Beleidscomité van de CEMR worden overgenomen. [Maarten Rauws, BDV-UIT]

EFRO-Programma Kansen voor West II 2014-2020

Partijen uit de provincie Utrecht kunnen binnen het Randstedelijke [EFRO-Programma Kansen voor West II](#) tot 2020 aanspraak maken op in totaal € 25 mln. uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en op € 3,8 mln. Rijkscofinanciering. Het Kansen voor West II-programma kent de volgende hoofdoelen:

- Innovatie
- Koolstofarme economie
- Stedelijke ontwikkeling (alleen binnen grote steden)

Vanuit Utrecht is het hele budget in één keer opengesteld en projecten worden beoordeeld in volgorde van indiening (geen calls). De projecten moeten voldoen aan de criteria van het Kansen voor West II-programma en tevens bijdragen aan de [Strategische Agenda](#) van de [Economic Board Utrecht](#) (EBU). De EBU speelt ook een belangrijke rol bij het scouten en initiëren van projecten.

In 2018 zijn drie projectvoorstellen goedgekeurd ten gunste van de regio Utrecht:

- **3R-Toxflow** (EFRO-bijdrage € 1.712.000). In dit project, waarin wordt samengewerkt door HU, UU, WUR, Vivaltes, PamGem en Shell, wordt een nieuwe methode ontwikkeld waarmee zonder zoogdierstudies de toxiciteit van stoffen voor mensen bepaald kan worden.
- **Safer Patient Toileting System, SPTS** (EFRO-bijdrage € 724.657). Het consortium van Hygienius Healthcare, Hygienix BV en HU heeft als doelstelling om met het milieuvriendelijke SPTS een nieuwe sanitaire zorgstandaard te bewerkstelligen die infectiepreventie in zorginstellingen wereldwijd significant verbetert.
- **Tuberculose (TBC) de wereld uit!** (EFRO-bijdrage € 1.839.000). Met dit project wil Kinetic Evaluation Instruments BV uit Leusden samen met Universiteit Utrecht, Rijksuniversiteit Groningen en meerdere mkb'ers een nieuwe diagnosemethode voor TBC ontwikkelen.

Daarnaast zijn er nog projectvoorstellen in behandeling die reeds een positieve beoordeling hebben ontvangen en naar verwachting binnenkort worden goedgekeurd, maar nog niet definitief zijn geschikt:

- **Healthy Urban Living mkb-fondsen** (2 aanvragen; totale EFRO-bijdrage € 9.303.000). Met de Healthy Urban Living mkb-fondsen Utrecht komt een breed spectrum aan financieringsmogelijkheden beschikbaar (participaties, leningen, hybride vorm) voor innovatieve mkb'ers die oplossingen bedenken voor maatschappelijke problemen op het gebied van Healthy Urban Living. Hierdoor wordt de economie in de provincie versterkt, wordt werkgelegenheid gecreëerd en wordt de ontwikkeling van vermarktbaar producten en diensten gestimuleerd.
- **Nieuwe generatie asfaltcentrale** (EFRO-bijdrage € 4.670.000). In dit project wordt door Asfaltcentrale Lage Weide (ACLW) B.V. getracht de meest duurzame asfaltcentrale van Nederland te realiseren, die nauwelijks nog stank en geluidshinder veroorzaakt. Hiertoe wordt onder meer biomassa ingezet voor de verwarming van de ketels.

De EFRO-bijdrage van deze nog te beschikken projecten zal komen uit zowel het provinciale EFRO-budget als het EFRO-budget van de gemeente Utrecht.

Zodra ook deze laatste projecten definitief verleend zijn, is het provinciale EFRO-budget (inclusief Rijkscofinanciering) nagenoeg op. Er resteert dan nog circa € 240.000 (circa 1,9%) van het totaal voor de provincie bestemde EFRO-budget. [Alexander Hulshof, LFO-ECO]

Project SUPER, supporting eco-innovation (voortgang)

Het [project SUPER, SUPporting Eco-innovation](#) beoogt het verbeteren van instrumenten om het mkb in de regio te ondersteunen bij het naar de markt brengen en internationaal uitrollen van duurzame innovaties. Voor de uitvoering van het project ontvangt de provincie Utrecht een Europese bijdrage van €201.000 uit het programma [Interreg Europe](#) en levert een eigen bijdrage van €35.000. Uitvoering vindt plaats in samenwerking met de Economic Board Utrecht. Het project is in mei 2016 gestart en loopt vijf jaar.

Voornaamste activiteit in 2018 was het uitvoeren van een zogenaamde Self Assessment Tool. Deze tool brengt de sterktes en zwaktes van het Utrechtse ondersteunende instrumentarium in beeld en is toegespitst op bedrijven en organisaties die actief zijn op het gebied van healthy urban living en eco-innovatie. Uit de analyse blijkt dat minstens 40 bedrijven en organisaties tot het regionale ondersteunende ecosysteem behoren. Hiermee is het ondersteunende ecosysteem behoorlijk volledig, maar tegelijkertijd bijna te 'druk'. Voor innoverende bedrijven kan het lastig zijn om de juiste partijen te benaderen, vanwege fragmentatie binnen de verschillende organisaties in het ondersteunende ecosysteem. Ook blijkt dat de sterke kennispositie van de regio Utrecht, niet altijd goed wordt ontsloten of bruikbaar is voor het mkb. Al met al bevat het huidige regionale ondersteunende ecosysteem volgens de analyse de volgende beperkingen:

- er is niet voldoende 'hands-on' business development capaciteit;
- er ontbreekt een groot investeringsfonds;
- er ontbreekt voldoende leiderschap in het regionale ondersteunende ecosysteem.

Eind 2018 is het SUPER project, mede op basis van de uitkomsten van de analyse van het ecosysteem, begonnen met het maken van een plan van aanpak om het regionale instrumentarium om mkb'ers, die actief zijn op het gebied van eco-innovatie, beter te kunnen ondersteunen. Begin 2019 worden de resultaten van dit plan van aanpak van alle Europese SUPER-partners gepresenteerd in Utrecht tijdens de eindconferentie van de eerste projectfase. [Stef Roell, LFO-ECO]

Europese financieringskansen:

Project	Toelichting
Uitvoering EFRO-programma Kansen voor West	Zie hierboven.
Interreg-project SUPER	Zie hierboven.
Interreg-project SMART EUROPE (letter of support)	De provincie heeft via een 'Letter of support' het projectvoorstel SMART EUROPE ondersteund. Dit project is ingediend voor een subsidie vanuit het INTERREG Europe programma. Vanuit de provincie zijn de gemeente Amersfoort, de Future City Foundation en I-hub betrokken. Het doel van het project is om het concurrentievermogen van het mkb te vergroten door middel van uitwisselingen tussen Europese iHubs over de toekomst van het internet.

2.4. LANDELIJK GEBIED EN NATUUR

Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) 2014-2020 uit het ELFPO

Het Europese gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) beoogt, naast de directe inkomenssteun voor de agrariër, ook de landbouw en plattelandsgebieden duurzamer en innovatiever te maken. Hiervoor is het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) ingesteld. Samen met het Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en de andere twaalf provincies is het Nederlandse Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) ontwikkeld.

De drie overkoepelende doelen van het POP3 zijn:

1. Concurrentiekracht en innovatie. Nederland gaat voor een moderne en renderende agrosector in 2020, die schoon en effectief produceert en die in balans is met mens en omgeving.
2. Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen, daarbij inbegrepen water. Het POP3 richt zich op het bijdragen aan het herstel van natuur- en milieukwaliteit in het licht van de doelstellingen van Europese richtlijnen, zoals de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water.
3. Goede conditie van het platteland met kwaliteit van natuur en landschap, door bij te dragen aan het behalen van doelstellingen op het gebied van biodiversiteit, natuur en landschap

De POP3-verordening is de basis voor openstellingen, waarbij verschillende doelgroepen subsidie kunnen aanvragen voor maatregelen. POP3 vereist cofinanciering: tegenover elke ELFPO-euro moet een euro ingebracht worden door een overheidsorgaan (Ministerie, provincie, waterschap, gemeente).

In de provincie Utrecht wordt het POP3 2014 – 2020 grotendeels uitgerold binnen twee programma's: Provinciaal natuurbeleid en Agenda Vitaal Platteland.

Provinciaal natuurbeleid (natuurbeheer):

Onder de POP3-maatregelen 'Agromilieu en klimaatsteun /Agrarisch natuurbeheer Blauwe diensten' worden de beheerplannen van 7 agrarische collectieven gefinancierd voor natuur- en waterbeheer.

Agenda Vitaal Platteland

- Realisatie Natuurnetwerk Nederland: voldoen aan de Kaderrichtlijn Water, PAS- en Natura 2000-doelen
- Landbouw: het behouden en versterken van een economisch rendabele bedrijfsvoering, schaalvergroting afgestemd op de kwaliteit van het landschap, het versterken van de duurzaamheid en een aantrekkelijk leefomgeving en het versterken van de relatie tussen platteland en stad.
- Leefbaarheid en kleine kernen: het realiseren van een gezondere en sterkere economische en sociale basis voor een vitaal platteland, inclusief de kleine kernen, waarbij de voorzieningen in overeenstemming zijn met de behoeften van bewoners en gebruikers.

Voor de realisatie van deze doelen worden de volgende POP3-subsidies verstrekt:

1. Kennisoverdracht : trainingen, workshops, demonstraties;
- 2.1 Productieve investeringen (ook wel fysieke investeringen genoemd) voor innovatie en modernisering van landbouwers – idem voor jonge landbouwers op het gebied van verduurzaming;
- 2.2 Productieve investeringen ter versterking van de landbouwinfrastructuur (verkaveling);
3. Niet-productieve* investeringen voor biodiversiteit, natuur, landschap en hydrologische maatregelen PAS;
4. Niet-productieve investeringen voor water;
5. Samenwerken voor innovaties;
6. LEADER** : leefbaarheid en vitaal platteland.

* niet-productief: de investering mag geen aanmerkelijke stijging van de waarde of rentabiliteit van het bedrijf tot gevolg hebben

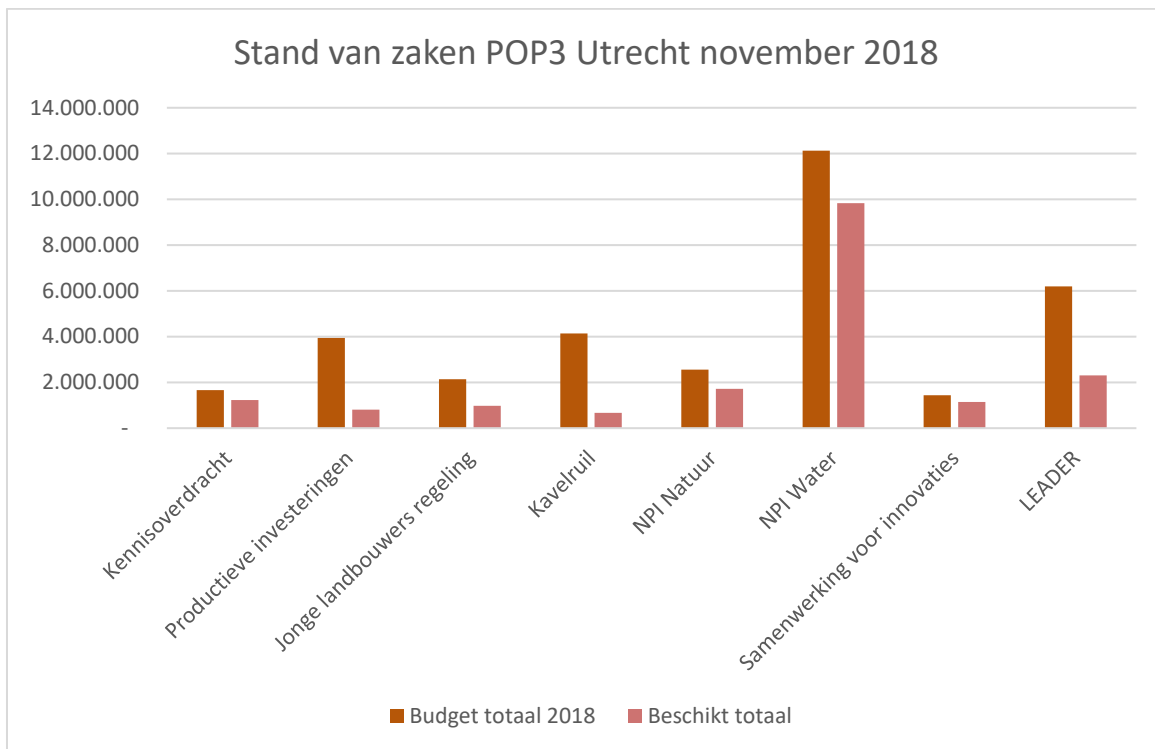
** LEADER : *Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale*

In 2018 zijn er de volgende openstellingen: (budget besteed of *te verwachten besteding):

Kennisoverdracht: (€ 0,9 mln.), productieve investeringen (€ 3,8 mln.), jonge landbouwers (€ 0,4 mln.*), niet-productieve investeringen water (€ 3,5 mln.*) en LEADER (€ 0,26 mln.). Van deze in totaal € 8,86 mln. is € 4,72 mln. EU-geld.

Hieronder is voor het totale POP3-programma (2014 – 2020) de stand van zaken aangegeven.

De linker staaf geeft het totaal beschikbare budget (EU en cofinanciering) aan. De rechtse staaf geeft aan wat er tot nu toe (1 november 2018) daadwerkelijk geïmmitteerd is.

Er wordt vanuit het Rijk druk uitgeoefend om POP3 binnen de geplande afspraken te realiseren. Daar komt bij dat Nederland vanwege onregelmatigheden bij POP2 onder het vergrootglas ligt: het is dus belangrijk alles nauwgezet 'volgens de regels' af te handelen. Dit vereiste regime staat soms op gespannen voet met de gebiedsgerichte benadering die binnen het programma AVP wordt gehanteerd.

Van het totale budget ELFPO (bijna € 39 mln.) is inmiddels eind 2018 € 28 mln. (oftewel 74 %) vastgelegd, c.q. ge-committeerd. Voor de resterende 11 mln. euro wordt er in 2019 een 'eindsput' ingezet: in het eerste half jaar van 2019 zal er per maand een openstelling plaats vinden. Hiertoe wordt samen met de gebiedscoördinatoren de voorlichting geïntensiveerd en knelpunten aangepakt.

[Jeanne Bogers, LFO-UFF]

2.5. MOBILITEIT EN BEREIKBAARHEID

POLIS netwerk

[Polis](#) is het toonaangevende Europees kennisplatform voor steden en regionale samenwerkingsverbanden op het gebied van innovatie in verkeer en vervoer. Het netwerk geeft toegang tot belangrijke ontwikkelingen op het gebied van innovatief transport en mobiliteit. In 2018 hebben wij aan het Polis-lidmaatschap actief invulling gegeven. Zo hebben wij er veel kennis opgehaald en in de organisatie verspreid. Deze kennis vanuit Europa geeft ons bruikbare inzichten op het gebied van slimme mobiliteit en geeft ons zichtbaar een voorsprong in kennis op dit vlak. Daarnaast past hier ook zeker een rol in op het gebied van het stellen van kaders. In die context is er afgelopen jaar geparticipeerd in diverse werkgroepen van het *European Committee for Standardization* ([CEN](#) en CENNELEC). Het is van groot belang als overheid aan de voorkant mee te denken bij standaardisatie en het opstellen van toetsingskaders. Dit doen we meer en meer samen met andere provincies. Onderlinge afstemming tussen provincies vindt plaats zowel periodiek met meetings (1 à 2 keer per jaar) als middels het delen van informatie en standpunten via een online platform. Uitgangspunt hierbij is dat ieder zijn eigen doelen nastreeft, maar daar waar we gelijkgestemdheid zien, dragen we dit ook gezamenlijk en dus breder uit.

Naast kennis ophalen is de provincie Utrecht ook sterk actief geweest op het gebied van het delen van kennis. Onder de vlag van Polis hebben wij deelgenomen aan:

- **Wergroep Traffic Management & Efficiency**

Tijdens deze werkgroep zijn de resultaten gepresenteerd van een door de provincie Utrecht en het Regionaal Tac-tisch Team Midden Nederland (RTT-MN) ontwikkelde methodiek om te komen tot een beleidsafweging tussen zowel auto, openbaar vervoer als fiets op het regionale netwerk van Midden Nederland. Deze methodiek is het antwoord op eerder gestelde vragen in deze werkgroep. Daarnaast ontwikkeld de Europese Commissie momenteel een bereikbaarheidstool. Deze tool zegt iets over de bereikbaarheid van een regio en sluit erg goed aan op de

zojuist genoemde methodiek. Tijdens de *European Week of Regions and Cities* in Brussel in oktober is afgesproken dat de provincie Utrecht deze bereikbaarheidstool mocht presenteren in deze Polis werkgroep.

- **Werkgroep Traffic Safety**

In deze werkgroep hebben wij een onderzoek van de provincie gepresenteerd, teneinde de veiligheid voor vrachtverkeer op met name het buitenstedelijke wegennet te vergroten.

- **Polis conferentie 2018**

- Tijdens de Polis conferentie 2018 hebben wij een presentatie gegeven over het door de provincie Utrecht samen met de markt ontwikkelde verkeerslichtensysteem BRIK, dat inmiddels op 34 kruispunten bij onze provincie draait. Het systeem geeft een veel betere verdeling tussen de diverse verkeersstromen waardoor er veel wachttijd bij verkeerslichten voorkomen wordt. Het systeem draait inmiddels niet alleen bij ons in de provincie, maar ook op tal van andere locaties in Nederland. De conferentie besloot met de quote dat 'quality of life' het uitgangspunt zou moeten zijn van al het (stedelijke) mobiliteitsbeleid, wat volledig past bij de Utrechtse inzet op *Healthy Urban Living*.

- **EU EIP**

Het European ITS platform (EU EIP) is dit jaar gehouden in Utrecht. Onze provincie heeft hierin geparticipeerd door opening van het netwerk diner (door Dennis Straat), deelname aan de afsluitende paneldiscussie (Astrid Weij) en presentatie van het verkeersmanagement in Midden Nederland (door Jan Jaap van Dijke en Gerard van Dijk).

- **CENELEC werkgroep data standaardisatie**

In deze werkgroep is een korte presentatie gegeven omtrent de rol van de overheid bij deze standaardisatie van data stromen. [Gerard van Dijk, MOB-VEB]

Provinciale stakeholdersbijeenkomst in Brussel (30 mei 2018)

Mede naar aanleiding van het werkbezoek van gedeputeerde Verbeek aan Brussel en het toetreden van de provincie tot het POLIS netwerk heeft de provincie Utrecht voorgesteld om de kansen van samenwerking tussen provincies bij de inspanningen in relatie tot Brussel gezamenlijk in beeld te brengen en daaruit een actieprogramma op te stellen. Deze ambitie sluit nauw aan bij de uitkomsten van een verkenning door een aantal Europa-lobbyisten binnen het Huis van de Nederlandse Provincies (HNP), waaruit de behoefte is gebleken van een gezamenlijke lobby in Brussel op het gebied van mobiliteit.

Het integrale mobiliteitsbeleid speelt op de achtergrond mee, maar er is in eerste instantie gekeken naar de thematiek van het Landelijk Verkeersmanagement Beraad (LVMB): verkeersmanagement, ITS, C-ITS, Smart Mobility. In het LVMB, waar alle Nederlandse provincies aan zijn verbonden, is het belang van gezamenlijke aansluiting op Brussel aangemerkt als één van de speerpunten in het werkprogramma voor 2018. De organisatie van de stakeholdersbijeenkomst in Brussel is een concrete invulling van dit werkprogramma. [Jan Jaap van Dijk, MOB-VEB]

Werkbezoek gedeputeerde Verbeek aan Brussel (24 januari 2018)

Het doel van het werkbezoek was om via Brussel twee zaken binnen te halen:

1. Invloed op de inhoudelijke beleidsagenda van de Europese Commissie voor de periode tot en met 2027 en hierbij met name op doorontwikkeling van Intelligente Transport Systemen in relatie tot Smart Mobility / Beter Benutten.
2. Daarmee onze kansen vergoten om EU-subsidies binnen te halen voor uitvoering van mobiliteitsprojecten die passen binnen onze lange termijn strategie (2030-2040) voor ontwikkeling van het mobiliteitssysteem in onze regio. [Jan Jaap van Dijk, MOB-VEB]

Consultatie Europese Commissie over Cooperative Connected and Automated Mobility (CCAM)

De Europese Commissie heeft in mei 2018 een [strategie](#) voorgesteld om van Europa een wereldleider voor geautomatiseerde en geconnecteerde mobiliteit te maken. De Commissie wil werk maken van veiliger verkeer, schonere voertuigen en geavanceerde technologische oplossingen voor alle Europeanen. Daarnaast wil de Commissie de concurrentiepositie van de Europese industrie versterken. In dat kader heeft de Commissie een publieke consultatie geopend over *Cooperative Connected and Automated Mobility* (CCAM). Provincie Utrecht heeft initiatief genomen om hierop een reactie op te stellen en deze af te stemmen met de Randstadcollega's. De verwachting is dat de Commissie in het eerste kwartaal van 2019 met aanbevelingen komt. [Gerard van Dijk, MOB-VEB]

Workshop Duurzame en slimme mobiliteit tijdens het IPO-Jaarcongres in Brussel (12 oktober)

Tijdens het IPO jaarcongres met de titel *Klaar voor de toekomst? Aan u de keus!* in Brussel zijn een aantal workshops georganiseerd voor en door de provincies. De provincie Utrecht heeft samen met de provincie Gelderland de workshop "[Slim op weg naar 2030](#)" georganiseerd over slimme en duurzame mobiliteit. De opzet van de workshop was een pitch van een provincie medewerker gevolgd door een stelling van een statenlid waarna een discussie volgde met een panel. In het panel namen zitting: gedeputeerden Dennis Straat en Connie Bieze (van Gelderland) en Henriette van Eijl, Teamleider Slimme steden en duurzame mobiliteit, van Directoraat Generaal Mobiliteit en vervoer (DG MOVE) van de Europese Commissie.

De pitch door de provincie Utrecht was opgebouwd rond de stelling van statenlid Huib van Essen 'De toekomst voor mobiliteit is emissievrij en dichterbij'. De stelling van Rita Braam, statenlid van de provincie Gelderland, luidde *Asfalt is een doodlopende weg*. Bob Roelofs, griffier bij de provincie Gelderland, leidde het gesprek met het panel op een enthousiasmerende wijze.

Op deze manier hebben we het profiel van de provincie Utrecht in Nederland en richting de Europese Commissie op het gebied van slimme mobiliteit versterkt. [Astrid Weij, MOB-VEB]

Uitwisseling op het gebied van fietsbeleid met Office of Super Cycle Highways in Kopenhagen

In 2018 is een intensievere samenwerking gestart met het bureau voor Super Cycle Highways in Kopenhagen. Door een personele uitwisseling is kennis genomen van de ontwikkelingen en innovaties in Kopenhagen. Met name de doelgroepenbenadering en de individuele gezondheidseffecten van het fietsen blijken goed aan te slaan in Kopenhagen. [Herbert Tiemens, MOB-MOV]

Cycling for international business

Vanuit het domein Mobiliteit hebben we deelgenomen aan het *Winter Cycling Congress* in Moskou om te leren over strategieën om het fietsen gedurende de wintertijd effectief te stimuleren.

In samenwerking met de *Dutch Cycling Embassy* hebben we op het fietscongres *VeloFinland* de resultaten van de internationale samenwerking voor het fietsverkeersmodel gepresenteerd. Daarnaast hebben we op *VeloFinland* onze experimenten op het gebied van markering op het fietspad in een korte film uitgelegd.

Tot slot hebben we, in samenwerking met gemeentes Utrecht, Houten en de Dutch Cycling Embassy circa 10 delegaties ontvangen om te informeren over het Utrechtse fietsbeleid. [Herbert Tiemens, MOB-MOV]

Interreg-project E-bussED (ingediend, uitslag verwacht in maart 2019)

Samen met de Hogeschool Utrecht heeft de provincie een projectvoorstel ingediend in het Interreg Europe programma. Het project E-BussED richt zich op het vergroten van het aandeel elektrische bussen in het openbaar vervoer. In dit project ontwikkelt de provincie een regionaal actieplan dat de basis vormt voor de vernieuwing van de provinciale busvloot. Naast de regio Utrecht, zijn ook vijf andere steden/regio's betrokken waaronder voor de provincie interessante partners als Hamburg en de Turku University of Applied Sciences (Finland), tevens projecttrekker. OV-autoriteiten en kennisinstituten trekken hierbij per regio gezamenlijk op. Doel is om in een periode van 2 jaar gezamenlijk kennis uit te wisselen over techniek, exploitatie, kosten- en financieringsconstructies, organisatie- en gebruikersaspecten voor wat betreft de introductie en verdere grootschalige uitrol van zero emissie (ZE)-busvervoer in de desbetreffende regio's. Per regio wordt uiteindelijk een plan van aanpak voor vervolg uitrol opgesteld. Natuurlijk levert dit ook lessen en voorbeelden voor andere regio's, omdat Europa de komende jaren voor een forse opgave staat op dit gebied. Dit project sluit goed aan bij de werkzaamheden van de provincie, omdat op een structurele wijze zowel de huidige ervaringen van de 15 ZE-bussen van Syntus/U-OV kunnen worden ingebracht en geëvalueerd, evenals het verdere implementatietraject van de komende ZE-busvloot in 2019/2020. Met het regionale plan van aanpak voor het vervolgtraject beschikt de provincie -bij afronding van dit project in 2021- over een belangrijke bouwsteen voor de ZE-uitrol ten behoeve van de nieuw aan te besteden OV-concessie(s) in 2023. Ook zet dit Utrecht (als regio en de provincie & Hogeschool Utrecht als organisaties) goed op de kaart betreffende kennis en duurzame, innovatieve regio. De totale kosten voor de provincie Utrecht zijn geraamd op €81.600 waarvan € 69.360 gedekt wordt door de Interreg subsidie. Een beslissing over de honorering van dit voorstel wordt in maart 2019 verwacht. [Jeroen Golstein en Pieter Tanja, MOB-EXP]

Europese financieringskansen:

Project	Toelichting
CEF-project ITS InterCor	<p>CEF-project ITS InterCor (voortgang)</p> <p>In 2016 is het project InterCor van start gegaan. InterCor verbindt initiatieven voor Coöperatieve Intelligente Transport Systemen (C-ITS) in Nederland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en België. Binnen de provincie staat het verbeteren van de doorstroming en veiligheid op de A2 rond de Leidsche Rijntunnel centraal.</p> <p>In 2018 is de pilot in Utrecht opgestart. Het project zal naar verwachting medio 2019 worden opgeleverd. De totale kosten zijn begroot op € 837.370 waarover de maximale Europese subsidie vanuit het programma Connecting Europe Facility (CEF) Transport € 418.685 bedraagt. Omdat het project zich in de eindfase bevindt zijn de kosten inmiddels duidelijker geworden. Deze kunnen naar beneden bijgesteld worden.</p> <p>[Hartman Koopmans, MOB-VEB]</p>
Interreg-project E-bussED	Zie hierboven.
Climate KIC project 'Mobility Ecosystem Foundation' (afgewezen)	De provincie heeft samen met de Zweedse partij Trivector het project ' <i>Mobility Ecosystem Foundation: towards a zero-carbon mobility in Europe</i> ' ingediend bij de Climate KIC (<i>Knowledge and Innovation Community</i>). Het project had tot doel een basis te leggen voor innovatie-ecosystemen die bijdragen aan een systematisch transformatie naar koolstofarme transportsector. De beoogde activiteiten voor de provincie spitsten zich toe op het onderwerp 'fietsen'. Dit project is afgewezen.

2.6. CULTUUR, ERFGOED, RECREATIE EN TOERISME

2018: Europees jaar voor cultureel erfgoed

De Europese Commissie heeft 2018 uitgeroepen tot het Europees jaar van het Cultureel Erfgoed. Inzet van Europa en Nederland was onder meer om bewustzijn over erfgoed, samenwerking in de sector en exploitatie van erfgoed te bevorderen. Samen met landelijke en regionale partners heeft de provincie Utrecht een verbindende rol opgepakt om erfgoedactiviteiten en –locaties extra in beeld te brengen. Dit heeft geleid tot allerlei evenementen en activiteiten in de provincie om het erfgoed te beleven of opnieuw te ontdekken in internationale context. In 2018 zijn projecten uitgevoerd die de verbindingen tussen het Utrechtse en het Europese erfgoed duidelijk maakten. De projecten zijn onder te verdelen in publieksgerichte en professionele activiteiten.

Publieksgerichte activiteiten:

- In 2018 organiseerden we voor alle inwoners en bezoekers een prijsvraag voor erfgoed toeristische ideeën #UtrechtWereldberoemd. De prijsuitreiking vond plaats op 6 oktober.
- Met filmtheater 't Hoogt en de gemeente Utrecht organiseerden we in de zomer Cinema Buiten: buitenfilmvoorstellingen op historische locaties
- Op 30 oktober wordt de gedichtenbundel Parade der Poëten feestelijk gepresenteerd. Hierin zijn de winnaars van poëziewedstrijden over Utrechts erfgoed in diverse gemeenten.
- De gezamenlijke marketing bureaus hebben een opdracht gekregen om in 2018 zoveel mogelijk erfgoednieuws, -activiteiten en – evenementen mee te nemen in hun fysieke en digitale uitingen. Ook worden de logo's van het erfgoedjaar en UtrechtAltijd.nl ingezet, als herkenningshaakje.
- De afdeling communicatie van de provincie zal gaan samenwerken met UtrechtAltijd.nl op het gebied van storytelling: er wordt elke maand een Utrechts verhaal over het maandelijks landelijke thema uitgezet.
- De Open Monumentendagen, de Nationale Archeologiedagen, de Maand van de Geschiedenis en het Buitenplaats symposium bij Huis Doorn sloten aan op het Europees Erfgoedjaar.

Professionele activiteiten:

- Vanaf april biedt RBT Heuvelrug en Utrecht Marketing een cursus 'Marketingplan-in-één-dag' aan voor erfgoedinstellingen.
- Eveneens vanaf april vonden door Open State Foundation en Landschap Erfgoed Utrecht georganiseerde masterclasses collectiedigitalisering plaats, samen met musea en archieven. De collecties worden toegevoegd aan Europeana, een Europees digitaal erfgoedplatform.
- Op 31 mei vond er een grote landelijke bijeenkomst plaats op het provinciehuis onder de noemer 'Europese routes'. Met mooie inspirerende verhalen over drie iconische wegen in Utrecht: de N402 oftewel Napoleonweg, de N225 ofwel de Bisschopsweg en de Wegh der Wegen.
- Op 20 september vond een informatiebijeenkomst plaats rond de Cultuurhistorische Atlas (CHAT).
- Op 18 oktober vond de presentatie plaats van de Monitor Erfgoedbeleid Gemeenten (MEBUG) door STAMU.
- Op 8 november vond in Amersfoort het Nationaal Monumenten Congres plaats, met financiële en inhoudelijke bijdrage van de provincie.
- Op 15 november 2018 vond een grote bijeenkomst plaats over duurzaam erfgoed. Daar werd in de context van een inhoudelijk programma de Provinciale Duurzaamheidsprijs uitgereikt, evenals de Erfgoedparels.
- Op 29 november vond het Buitenplaats symposium plaats bij Huis Doorn. Ook voor deze bijeenkomst in het jaar van de herdenking van het einde van WO1 werd aangehaakt bij Europa.

[Patricia Plaizier, LFO-CER]

Europese financieringskansen:

Project	Toelichting
Interreg-project InnoCastle	Het projectvoorstel InnoCastle is in 2018 gehonoreerd in het programma Interreg. Het project heeft als doel het ontwikkelen van een regionaal actieplan voor het verbeteren van business cases en promotie van cultureel toerisme voor kastelen en buitenplaatsen. De aanvraag, die ook in de call van 2016 was ingediend en toen is afgewezen, is opnieuw ingediend in 2017 bij het programma Interreg Europe en gehonoreerd. De trekker is de provincie Gelderland. De provincie Utrecht is geen partner maar heeft de aanvraag gefaciliteerd en volgt het project om te zien wat we ervan kunnen leren.
Erasmus+ Project Keep on Reading (herindiening)	Het project heeft als doel het opzetten van innovatieve lesprogramma's om laaggeletterdheid onder werkenden terug te dringen, ter verbetering van hun baanzekerheid en maatschappelijke deelname. BiSC, uitvoeringsorganisatie voor bibliotheken, i.s.m. o.a. Bibliotheek Angstel, Vecht en Venen en Stichting Lezen en Schrijven heeft in 2016 de aanvraag gedaan bij het programma <i>Erasmus+</i> . De aanvraag is gefaciliteerd door de provincie. De aanvraag die in 2016 positief is beoordeeld maar afgewezen wegens uitputting van het budget. In 2017 is gewerkt aan een herindiening voor Keep on Reading voor de nieuwe call in 2018. Uiteindelijk is het project echter niet opnieuw ingediend wegens capaciteitsredenen bij de aanvragende partijen. [Charlotte de Lange, LFO-CER]

